

НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА

Розкривається історія повсякденності визначної постаті в історії і культурі українського народу – Івана Яковича Франка, його національна самобутність. Акцентується увага на ролі духовної сутності митця у вихованні підростаючого покоління, формуванні модерної української нації, знаковості для сьогодення.

Ключові слова: *Іван Франко, українське національне виховання і релігійність.*

The main focus is on the history of everyday life of outstanding figures of Ukrainian history and culture - Ivan Franko, his national identity. Emphasizes on the role of the spiritual essence of the creator in educating the younger generation, the formation of the modern Ukrainian nation, symbolic for the present.

Keywords: *Ivan Franko, Ukrainian national upbringing and religion.*

Іван Франко - видатна особистість в історії і культурі України. Постать генія має бути прикладом наслідування для кожного українця в його національних прагненнях. Творча спадщина митця вражаючи і є тим надбанням, що, зберігаючи національну самобутність України, піднімає її культурно, світоглядно, інтелектуально та цивілізаційно на якісно новий європейський рівень.

Дослідженню багатогранної Франкової творчості, її національної самобутності присвячено немало праць. Серед франкознавців останнього десятиліття слід відмітити доробки науковця Т. Пастуха, який поглиблено студіює специфіку «генологічної свідомості» І.Франка [17] аналізує й синтезує емоційні та розумові витоки його творчості [18]. М. Легкий вперше розглядає малу прозу Франка в структурно-наративному аспекті [13]. Вплив системи моральних цінностей письменника на формування художньо-естетичної концепції аналізує В. Микитюк [14]. Вивченню специфіки Франкової рецепції новітніх тенденцій європейської літератури, універсалізму його художньої системи цінностей, інтегрування європейських цінностей в українське письменство, новаторства митця присвячені наукові розвідки Р. Голода [6]. У монографії М. Гнатюка «Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу» розкриті творчі стосунки митця з І. Верхратським, М. Драгомановим, О. Огоновським, М. Грушевським, А. Кримським, В. Щуратом, С. Єфремовим, Б. Лепким, А. Крушельницьким, М. Євшаном та іншими вченими, його значення для суспільно-національного поступу українства [5].

У наукових студіях А. Скоця подається нове філософське переосмислення малодосліджених та вже досліджуваних творів Івана

Франка [20], а Б. Тихолаз простежує діалектику художньо-філософської рефлексії в «ліричній драмі» [21].

Самобутність творчості Каменяра, її нерозривний зв'язок зі звичаями, традиціями, ментальністю українців висвітлюється в монографії В. Працьовитого «Національна самобутність драматургії Івана Франка», що фактично є новинкою другої половини ХХ-початку ХХІ століття у дослідженні Франкової драматургії [19].

До найпомітніших досягнень франкознавства в Україні належать дослідження І. Денисюка, де автор прагне досягнути теоретичний вимір розвідок Франка-вченого, заповнити прогалини в науковій біографії Каменяра, розглядає концепцію національної літератури через призму впливів письменника на її становлення та подальший розвиток, висвітлює світоглядні переконання І. Франка, політичну обізнаність, уміння знаходити правильні орієнтири для нації у складні історичні моменти, пропонує новий, свіжий погляд на творчість українського генія [10].

Вагомим здобутком франкознавчої науки став збірник «Іван Франко. «Зів'яле листя: тексти, матеріали, дослідження», що вміщує праці різних за методологічними підходами науковців, що дає змогу осмислити й синтезувати найрізноманітніші критичні оцінки Франкової творчості [11].

Перевидання Франкового п'ятитомного твору «Апокрифи і легенди з українських рукописів» стало першим і вагомим дослідженням Франкового досягнення людської думки, що часто служила джерелом важливої наукової інформації для вченого, живила його художні твори [1].

Проблемі висвітлення біографії Івана Франка присвячена серія книг «Іван Франко», де автори ставлять собі за мету створити «документально достовірну біографію». На сьогодні вийшло десять книг, де наведені і сторінки інтимної біографії, зокрема, ідеться про взаємини з Юзефою Дзвонковською, одруження з Ольгою Хоружинською [7].

Студії Л. Бондар «Три любовні історії Івана Франка» значно розширює горизонти досліджень моральності й інтимних сторінок життя поета, зокрема стосунків з Ольгою Білинською («Друга наречена»), загадковою французженкою з циклу «Спомини» («Французька помана»), реконструює силует жінки у збірці «Із днів журби» - Ольги Рошкевич («Перша і остання любов»). «Кохання, розлука, страждання, провина, таємниця - ось ті п'ять мотивів, що з них виникає мелодія Франкової пристрасті до прекрасної незнайомки» - так І. Бондар характеризує душевні порухи поета, унаслідок яких народжувалися ті чи ті інтимні твори [2].

Ці сторінки інтимної біографії є чи не найвагомим запереченням-відповіддю статтям О. Бузини про його – Франка, нібито протиприродні симпатії щодо чоловічої статі [3].

У праці Я.Грицака «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1889)» біографія митця розглядається як мікроісторії на тлі малих спільнот: сім'ї, рідного села, товаришів у навчанні, редакцій газет і журналів, у яких він працював, нелегальних гуртків, серед яких він вів свою пропаганду, тощо, показуючи співвідношення між особистим і суспільним у творенні модерних ідентичностей, націотворення на пограниччі – його рідній Галичина - прикордонній австрійській провінції, за яку впродовж Франкового життя (1856-1916) точилося гостре протиборство між Габсбургами та Романовими [9].

Ще одним аспектом діяльності франкознавців є перевидання класиків франкознавчої науки, куди увійшла низка мемуарно-біографічних досліджень [15].

Немало праць присвячено вивченню наукового доробку Івана Франка у фольклористиці, де аналізуються його фольклористичні концепції, вміщені ретельно опрацьовані та систематизовані дослідження генія, відгуки вчених про їх значимість [4, 5, 12, 25].

Загалом наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. франкознавча наука переживає піднесення і вирізняється фаховістю, свіжістю поглядів, незаангажованістю оцінок, прагненням комплексного осягнення постаті митця.

Автор поставив за мету висвітлити на базі всебічного аналізу типового фактологічного матеріалу, врахування положень новітніх наукових надбань, питання національної самобутності Івана Франка у повсякденному житті, вплив його духовного начала на виховання й становлення прийдешніх поколінь українців.

У третій четвер травня українці святкують Всесвітній день вишиванки, започаткований у 2006 році студенткою Чернівецького університету Лесею Воронюк. Проте мало хто знає, що моду на вишиванку у поєднанні з європейським костюмом-трійкою значно раніше започаткував інший студент і випускник цього університету – Іван Франко. І це був новаторський підхід до трансформації образу українського інтелігента, у якому поєднувалися прадавня українська традиція і модерні запити нової епохи. Саме завдяки йому вишиванка у свідомості українців стала не лише традиційним елементом народного одягу, а й маркером модерної національної ідентичності [24].

Не відставали від батька і діти, а згодом і внуки. Усі Франчата змалечку і до останнього подиху носили вишивані сорочки як вірність українському народу та вірність Батькові, що визначало їх приналежність до великого роду – роду Франка.

Сьогодні набуває обертів туристичне краєзнавство в Україні. А Іван Франко був першим професійним туристом, який не лише сам багато мандрував, а й організовував піші мандрівки Галичиною і Карпатами. У 1884 році він організував першу українську студентську пішу мандрівку.

А один із віршів, який поет написав з цієї нагоди, став спортивним гімном Галичини [23].

Одним з найперших обов'язків кожного освіченого українця, на думку Івана Франка, є виховання дітей через літературу: «дитяче читання – здоровий корм душі».

Донька Анна згадувала, що батько оповідав їм безліч народних казок, пісень, байок. А найбільше любив розповідати про звірів, в цих оповідках він представляв їх мислячими істотами, які жили майже людським життям. Франко не тільки боровся за передову дитячу літературу, а й сам написав чимало дитячої художньої літератури, показавши своєрідний майстер-клас творчості для дітей.

Унікальним явищем в українській дитячій літературі був вихід у світ збірки казок письменника під назвою «Коли ще звірі говорили» яка включає в себе 20 казок (перше видання – 1899 р., друге – 1903 р.). У передмові до цієї збірки Франко писав: «Оці байки, що зібрані в тій книжечці, то старе народне добро... Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи»[16, с.248-249].

«Лисичка і Журавель», «Заєць і Їжак», «Вовк, Лисиця і Осел», «Лис Микита», «Фарбований Лис», «Королик і Ведмідь», «Заєць і Ведмідь», «Лисичка-кума», «Лисичка-черничка», «Лис і Дрозд» - ці та багато інших казок І.Франка були і залишаються улюбленими для багатьох поколінь дітей, не лише українського народу.

Іван Якович любив пити гірську мінеральну воду, медовуху, вино. Смачно готував каву, збирав і любив їсти гриби й рибу, що сам ловив. Родичі часом передавали свіжий сир, масло, гірський мед. Дружина готувала смачні українські страви. Але загалом у харчах був невибагливий. Більше від їжі цінував розмову. Днів народжень Франки не святкували. Зате відзначали іменини – усіх дітей хрестили відповідно до церковного календаря. З цієї нагоди його дружина Ольга пекла «Іменний пиріг». Рецепт перейняла від бабусі. Пиріг був дріжджовий, із м'ясом. Зверху з тіста викладала ім'я винуватця свята. Коли були іменини Івана Франка, викладала «ТАТО»[22].

Біля хати виростили сад. Тут були яблуні, сливи, горіх, кількадесят корчиків агрусу, чорних, білих та червоних порічок, малини. Іван Лизанівський згадує, як поет приніс йому з друзями «кошик груш із своєї любимої груші». Марка Черемшину почастував яблуками, «яких мав повну вовняну торбу». А Левко Чикаленко запам'ятав письменника у вишиваній сорочці, що «босий лазив на черешню, щоб нарвати нам черешень, що саме тоді дозріли» в його саду. Михайло Мочульський пише: коли він тяжко захворів, то Франко приніс велику коробку свіжих черешень. Поставив на стіл і каже: «Колись ви відвідували мене, а тепер я прийшов відвідати вас. А черешні їжте, вони вам не пошкодять, тільки допоможуть»[22].

Дитинство Франка було сповнене селянської релігійності, а от потім він почав шукати свій власний шлях до Бога. Проте його вільнодумство не заважало йому досліджувати Святе Письмо, товаришувати з галицькими священиками та навіть співати при Службі Божій. Наприкінці життя одній із своїх сучасниць Франко сказав: «Я вірю в Бога, але не так, як ви усі». Франко вірив у Бога, і багато творів свідчать про це, – стверджує Богдан Тихолоз, – але його віра була понадконфесійною. Як і Шевченко, він був глибоко віруючою людиною, проте пройшов свою тернисту дорогу до цієї віри. Як і митрополит Андрей Шептицький, з яким у письменника були приятні взаємини, Франко став Мойсеєм свого народу»[23].

Ніколи не харчувався у великодню суботу. Згадує: «Як у п'ятницю ввечері їв, то аж на Великдень». Пов'язано це було не тільки з релігійними переконаннями. За день до Пасхи 1867 року помер його батько Яків[22].

1916-го письменника за станом здоров'я помістили до притулку для Січових стрільців. Тут він їв вівсяну кашу, морковицю, тісто на молоці. Сестра милосердя Зоня Монджейовська-Гончарова згадувала, що Франко вимагав варити для нього страви, які готувала його мати: «макарони з вареними яблуками, фасолю зі сливками, росіл із качки з макаронами». А управителька притулку Ірина Домбчевська пише, що до улюблених страв Івана Яковича належали «кутя, малиновий сік та особливі палички з цитриновою масою, що їх привозили під час війни з Кавказу»[22].

Свій останній поетичний цикл, написаний у притулку, Франко назвав «Пісна вечеря». Розписав, що символізує кожна страва Святої вечері. Подав їх 10: мед, горілка, борщ, капуста, горох, пироги, голубці, вино, узвар із сушених фруктів, кутя. Можна собі уявити, що він відчував. Дружина – у психлікарні на Кульпаркові, двоє синів – Тарас і Петро – на війні, донька Анна – в Києві, найстарший син Андрій помер 1913 року. І в такий Святий вечір він навіть скуштувати нічого не міг. Такий був хворий. Тому й скомпонував «духовну вечерю» зі спогадів про це свято в батьковому домі. Мав паралізовані руки, тож текст надиктував секретареві. Цей цикл маловідомий навіть серед франкознавців, не увійшов до 50-томника письменника[22].

Франкова справа знайшла своє продовження у його нащадках.

Анна Франко-Ключко колекціонувала українські взори і сама майстерно вишивала. Вона «збирала вишивки, гуцульські вироби, картини народних митців. Її шість кімнат віденської квартири мали вигляд писанки. Вишивки та квіти». Невід'ємним елементом гардеробу доньки письменника була вишиванка. 1956 року в Канаді Анна Франко-Ключко виступила перед жінками Монреалю з нарисом «Таємниця вишивки». Як найцінніший скарб зберігала вона білу полтавську мережану сорочку батька (подарунок Христі Алчевської), яку передала Музеєві Івана Франка у Львові під час свого приїзду до України 1967

року. Онучка Галина Ключко причетна до виходу у світ двомовного (українською та англійською мовами) альбому «Українська вишивка» (Торонто, 1982), у якому репрезентуються багатий колорит вишивальних узорів залежно від околиць походження [24].

Франків син Петро, як відомо, був одним із засновників «Пласту», а також одним із перших, хто долучився до руху Українських Січових Стрільців, згодом сотником Легіону УСС, був одним із засновників української військової авіації, очолював підрозділ летунів УГА, тобто продовжив батьківську справу у боротьбі за вільну та незалежну Україну цілком практично – у війську [23].

Анна й Тарас (Андрія і Петра уже не було серед живих) у радянські роки міцно тримались за своє українство. Тарас Франко, не без гордості згадувала про нього сестра Анна, у своєму органічному українстві «був прямолінійним і до дрібничковості послідовним. Купував виключно в українських крамницях, говорив всюди по-українському, приятелював виключно з українцями, належав до українських організацій». Такою ж українською патріоткою залишалась усе життя і Анна[24].

Франко вчить нас бути справжніми українцями: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним, хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почувати себе справді, практично частиною його»[26, с.284].

Таким чином, українська національна ідея становить життєву сутність Івана Франка: вона у вишитій сорочці, любові до рідного краю, дитячій казці, невибагливій українській кухні, садку біля хати, селянській релігійності. І то є щирий дух, який йому вдалося донести нащадкам великої родини Франків і має стати взірцем для кожного справжнього українця сьогодні.

«Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, – закликає Іван Франко, – мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина»[8, с.348].

Джерела та література

1. Апокрифи і легенди з українських рукописів. У 5-ти томах. Т.5.– Львів: Інститут франкознавства, 2006. – 312 с.

2. Бондар Лариса. Три любовні історії Івана Франка. –Дрогобич: Коло, 2007. – 88с.
3. Бузина Олесь. Україна – не Галичина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svavva.ru/istoriya/ukraina-ne-galichina-ch-1.html>
4. Гарасим Ярослав. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. -Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 1999. – 143с.
5. Гнатюк Михайло. Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 1999. – 182с.
6. Голод Роман. Іван Франко та літературні напрямки кінця ХІХ-початку ХХ століття. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ.- 2005. – 281с.
7. Горак Роман. Іван Франко. – Книга 6. Не пора! – Львів : Видавничий центр ім. І. Франка, 2005. – 426 с.
8. Горак Роман. Іван Франко. – Книга 7. Протистояння. –Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2006. – 584 с.
9. Грицак Ярослав. *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886)*. – Київ: Критика, 2006. – 632 с.
10. Денисюк Іван. Літературознавчі та фольклористичні праці. У 3-х томах, 4-х книгах. – Т.2: Франкознавчі дослідження. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2005. – 528с.
11. Іван Франко. Зів'яле листя: тексти, матеріали, дослідження. Упорядник Салевич П. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2007.– 425с.
12. Іван Франко – нам далекий і близький (сторінки серболужицької Франкіани) / Статті, матеріали, відгуки, переклади. Упорядники Моторний, В.А., Лазор О.Я. –Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2006. – 103 с.
13. Легкий Микола. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 1999.- 160с.
14. Микитюк Володимир. Іван Франко: мовчання й діалог. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2000. – 188с.
15. Мочульський Михайло. Іван Франко. Студії та спогади. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 205.- 140с.
16. Овсієнко Ірина. Духовний розвиток та естетичне збагачення юного покоління творами Івана Франка // Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегія дослідження. – К. : Міленіум, 2016. – 280 с.
17. Пастух Тарас. Поетичне мислення Івана Франка.-Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2003. – 84.
18. Пастух Тарас. Романи Івана Франка.- Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 1998.- 135с.
19. Працьовитий Володимир. Національна самобутність драматургії Івана Франка. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2006.- 192с.

20. Скоць Андрій. Поеми Івана Франка. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2002.- 253с.
21. Тихолаз Богдан. Ерос versus Танатос (філософський код «Зів'яле листя»). – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2004. – 88с.
22. Тихолоз Богдан, Тихолоз Наталія, Межва Леся. Побут Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/05/blog-post_2.html
23. Тихолоз Богдан, Чоп Галина. Вражаючі факти про Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/04/blog-post_10.html
24. Тихолоз Наталія. Франко і вишиванка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/05/blog-post_7.html
25. Франко Іван. Галицько-руські народні проповідки (Львів, 1901-1910). У 3-х томах. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2006-2007.
26. Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1982. – Т. 45. – 577с.